

tere non potest, nec quidquam operari. Etenim, plurimæ veritates ab omnibus semper et ubique invincibiliter admissæ sunt, ita ut qui eas in dubium revocare vellet, statim ut dementia correptus haberetur. Revera, quod ab omnibus invincibiliter admittitur falsum esse non potest, quin omnis tollatur certitudo et ratio humana destruatur, quia nullum subesset medium erroris detegendi; hoc autem directe explicabimus et probabimus infra.

Illæ autem veritates, per se note, omnibus communes, quibus invincibiliter adhæremus, sunt principium, basis et fundamentum totius humanae scientiæ: idcirco philosophiam recte definiri posse diximus, Scientiam ex principiis principiis deductam.

Philosophia igitur non habet pro objecto has inquirere veritates quæ, vita humanæ et sociali necessariæ, nunquam fuerunt ignotæ; sed primis principiis firmiter innixa, sicut arbor suis radicibus et domus suo fundamento, alias veritates minus notas vel omnino ignotas, earumque rationes, respectus et demonstrationes investigat, ordinat et ab adversiorum objectis vindicat. Recte ergo dicitur logicam mentis operationes dirigere, tum in inquisitione, tum in manifestatione veritatis.

COROLLARIUM QUARTUM.

Cum pyrrhonismus universalis sit impossibilis, omnis propositio, omnis sententia vel methodus quæ, accuratæ demonstrationi subjecta, ad intolerabilem hanc absurditatem duceret, statim rejicienda esset ut falsa. Hinc sane improbandi sunt qui, nonnullis difficultatibus pressi, confessi sunt nullam proprie dictam existere certitudinem in individuo, sed tantum in societate; nam 1º omnes persuasum habent se habere certitudinem: omnes ergo deciperentur, et intelligentia humana funditus rueret. 2º Si nulla existat certitudo proprie dicta in individuo, nec etiam in societate, quia existere non potest nisi in mente eam suscipiente: porro societas ut talis mentem certitudinis capacem non habet, sed ex individuis veritati adhærentibus componitur. 3º Si individuus certitu-

dinem proprie dictam non possideret, ne quidem certo affirmare posset certitudinem in societate residere, vel societatem esse. 4º Conceditur veritatem esse in societate; atqui societas affirmat certitudinem in individuo existere posse. Ergo, etc.

Hæc vero tantum indicamus, in capite sequenti certitudinem ex variis motivis in individuo existere posse et de facto existere demonstraturi.

Non tamen dicimus individuum privilegio infallibilitatis gaudere eo sensu quod nunquam erret, sed eo sensu quod infallibiliter adhæreat sive principiis per se claris, sive conclusionibus ex principiis certis evidenter deducitis, sive veritatibus quæ uno ex motivis certitudinis infra memorandis nituntur. Cum autem ab iis regulis deflectere possit, sic et errare potest.

COROLLARIUM QUINTUM.

Quando una propositio solide stabilitur per demonstrationes materiæ competentes, rejici non debet propter objectiones etiam insolubiles. Illæ enim difficultates, ex limitibus intelligentiæ nostræ nascentes, optime probant in rebus nostro' concipiendi modo magis proportionatis multa nos latere, quod quidem semper agnoscere et confiteri debemus; at inde concludi non potest propositiones clare demonstratas vel ab omnibus invincibiliter admissas, propter difficultates, rejiciendas esse, alioquin in absurditatem dubii universalis sine ulla spe ex illo emergendi relaberemur. Unde, quotquot proferantur objections ex obscuritate rei demonstratæ, vel ex difficultate illam cum alia re demonstrata conciliandi petitæ, statim rejiciendæ sunt, tanquam ad rem non pertinentes. Frequenter et utilissime principium istud applicari potest in praxi.

CAPUT TERTIUM.

DE MOTIVIS CERTITUDINIS.

Motivum in genere est ratio qua mens impellitur ad

judicandum; judicium enim in affirmatione aut negatione consistit: porro aliqua debet esse ratio cur mens potius affirmet quam neget, aut vice versa: hæc autem ratio dicitur motivum, quia mentem movet et ad judicandum determinat.

Si veritatem clara luce intueremur, sicut videmus solem in meridie, motivo ab ea distincto non indigeremus. Motivum igitur est medium quo imbecilles adjuvamur et ad veritati adhærendum determinamur.

Dividitur in certum et incertum, evidens et inevidens, probabile et improbabile, sicut et judicia iis motivis innixa, ut diximus, pag. 45.

Nunc præcipue nobis dicendum est de motivis certis, quæ possunt esse in ordine metaphysico, physico vel morali, sicut ipsa certitudo de qua supra diximus, pag. 440.

In ordine metaphysico, vel agitur de iis quæ intra nos geruntur, et habemus sensum intimum; vel de essentiis rerum, et datur evidentia. *In ordine physico*, de existentia et qualitate corporum agitur, et tunc relatione sensum innitimus. *In ordine morali*, vel de doctrinis in moribus hominum fundatis quæstio mevetur, et consensionem hominum ac traditiones in primis consulere debemus; vel de factis historicis, et testimonium hominum profertur; vel de præteritis mentis nostræ affectiōibus, et memoria exhibetur. In ordine tum physico, tum morali, aliquando judicandum est de objectis similibus aliis objectis nobis cognitis, et datur analogia.

Præsens igitur caput in octo dividemus articulos, quorum primus erit de sensu intimo, secundus de evidentia, tertius de relatione sensuum, quartus de consensione hominum, quintus de eorum testimonio, sextus de memoria, septimus de analogia, et octavus de motivo probabili.

ARTICULUS PRIMUS.

DE SENSU INTIMO.

Sensus intimus interior est affectio qua mens de præ-

senti statu suo admonetur: dicitur etiam conscientia seu nostri scientia.

PROPOSITIO.

Sensus intimus est motivum metaphysice certum judicandi.

Explicatur et simul prob. Illud est motivum metaphysice certum judicandi, quod in quacumque hypothesi necessariam habet connexionem cum veritate judiciorum quæ ipso nituntur: atqui sensus intimus, in quacumque hypothesi, necessariam habet connexionem, etc. Vel enim necessariam habet connexionem cum veritate judiciorum quæ ipso nituntur, vel judicia sensu intimo innixa, possunt esse falsa: atqui repugnat judicia sensu intimo innixa, in aliqua hypothesi, esse falsa, siquidem subjectum et attributum in eodem individuo existunt, in eo scilicet qui sensum experitur. Sit in exemplum judicium istud: *Ego cogito*: facta qualibet hypothesi, judicium istud falsum esse non potest; sive enim præcipitatione ducamur, sive præjudiciis abripiamur, sive semper somniemus, sive a genio potente deludamur, impossibile est ut, dum judico me cogitare, revera non cogitem, id est, aliqua affectio in mente mea non existat, quia prius est esse in mente quam sentiri in mente: ad hoc enim principium inconcussum, unicuique notum et ab omnibus admissum, tota reducitur probatio nostra. Ergo, etc.

Idem dicendum est de quolibet alio judicio sensu intimo innixo; v. g., *Ego doleo*; vel enim dolorem sentio, dum judicium istud efformo, vel non: si prius, verum est judicium: si posterius, judicium istud sensu intimo non innititur, ut patet, sed merum est mendacium. Ergo, etc. Unde nullus de veritate sensationum suarum dubitat, nec exigit ut alii probent se reipsa sentire.

Hinc 1º omnia quæ de rerum apparentiis feruntur judicia essentialiter sunt vera; nam præsentem animæ statum enuntiant et sensu intimo nituntur.

Hinc 2º actualis existentia nostra est respectu nostri prima veritas, per se nota et nulla probatione indigens.

Hinc 3º hæc propositio : Sensus intimus est motivum certum judicandi, est principium certitudinis per se notum, omnibus commune et cum veritate essentialiter connexum ; quod expositione magis quam probatione indiget, et nullis objectionibus alienius ponderis labe-factari potest. Sequentes tamen Scepticorum cavillatio-nes proponuntur ad majorem rei elucidationem.

Solvuntur objectiones.

Obj. 1º. Illud non est motivum infallibile judicandi, quod nos impellit ad judicia falsa ; atqui sensus intimus nos impellit ad judicia falsa : ergo, etc.

R. Nego min. Propter rationes superius allatas.

Inst. 1º. Ex duobus judiciis contradictoriis unum sit falsum necesse est : atqui sensus intimus ad duo judicia contradictoria nos aliquando impellit. Ergo, etc.

R. Nego min. ; nam judicia sensu intimo innixa enun-tiant duntaxat præsentem animæ statum ; atqui judicia quæ duntaxat præsentem animæ statum enuntiant non possunt esse contradictoria, alioquin præsens animæ statutus esse simul talis et non talis, quod repugnat. Ergo, etc.

Inst. 2º. Hæc duo judicia : *Ego caleo*; *Ego non caleo*, sunt contradictoria : atqui sensus intimus ad hæc duo ju-dicia simul nos impellit : ergo, etc.

R. Dist. maj. Hæc duo judicia sunt contradictoria , si proferantur ab eodem homine , eodem tempore et sub eodem respectu, *concedo*; si proferantur a diversis hominibus aut diverso tempore vel sub diverso respectu, *nego maj.* Itaque fatemur quod duo predicta judicia sint con-tradictoria, si proferantur ab eodem homine, eodem tem-pore et sub eodem respectu; tunc enim esset affirmatio et negatio ejusdem attributi de eodem subjecto et sub eodem respectu : sed non sunt contradictoria si proferan-tur a diversis hominibus, ut patet; aut ab eodem ho-mine, sed diverso tempore; vel ab eodem homine et eodem tempore, sed sub diverso respectu; v. g., caleo sub respectu manus dextræ quam ad ignem admoveo, et non caleo sub respectu sinistre quam in aquam frigidam

immergo; tunc quippe non est affirmatio et negatio ejus-dem, de eodem et sub eodem respectu; porro sensus intimus ad duo prædicta judicia non impellit, nisi sint saltem sub diverso respectu. Ergo, etc.

Sensationes autem caloris et frigoris simul existunt in anima, ut experientia constat, ac proinde in hoc sensatio-num subjecto sese non excludunt. Quia ratione vere con-cilientur, ignoramus , quia naturam animæ nostræ non satis cognoscimus. At certum est nullam in ea existere contradictionem , cum diversæ illæ affectiones sese non destruant. Contra vero effectus caloris et frigoris in ea-dem parte corporis sese destruunt; calor enim partes ma-teriae dilatat et dividit, dum frigus eas restringit ac com-primit; sic perpetua docet experientia. Si autem aliter contingeret , dicta judicia non essent contradictoria, nec proinde repugnaret ea simul sensu intimo esse innixa. Ergo, etc.

Obj. 2º. Somniantes, delirantes, furiosi, ægroti *imagi-narii*, etc., sœpe judican se multa videre, audire, facere aut experiri, quæ reipsa non vident, nec audiunt, nec faciunt, nec experiuntur : ergo, etc.

R. Nego conseq. Nam, ex observatis, sensus intimus de præsentibus mentis nostræ affectionibus tantum, non vero de rœbus extra nos positis, nec de externis actibus nos admonet: at in exemplis quæ nobis objiciuntur, de rebus extra nos positis, vel de externis actionibus agitur; si ergo decipiāmur, non sensui intimo, sed aliis causis diverse mentem nostram afficientibus tribuendus est error. Id unum testatur sensus intimus, scilicet, nos in iis circumstantiis eodem modo affici ac si reipsa hæc vi-deremus, audiremus, etc. Porro talia judicia sunt vera. Ergo, etc.

ARTICULUS SECUNDUS.

DE EVIDENTIA.

Vox *evidētia* duplēcē habet sensum et exinde non parva sœpe oritur confusio.

Lato sensu, *evidētia* sumitur pro omni perceptione

clara. Ubi cumque adest lumen adeo fulgens ut inviti ad assensum illi præbendum rapiamur, adest quoque evidētia.

Hic autem eam in sensu strictiori sumimus, et duplex de illa dari potest definitio, prout subjective vel objective consideratur.

Quatenus subjective, definitur *perceptio clara et distincta convenientiae aut repugnantiae idearum inter se*. Dicitur subjective, quia in mente tanquam in subjecto recipitur. Facultas autem qua mens veritatem clare et directe, absque motivis extrinsecis, percipit vel percipere potest, est *ratio proprie dicta*, de qua specialiter agemus in Psychologia.

Evidētia *objectiva* est quædam aptitudo in objectis ut clare et distincte ab omnibus in iisdem circumstantiis constitutis facile et eodem modo percipientur: talia sunt objecta mathesis.

Insuper, evidētia dividitur 1º in immediatam et mediātam; 2º in intrinsecam et extrinsecam.

1º Evidētia est *immediata* quando convenientia vel discrepantia idearum absque ullo ratiocinio clare percipitur; dicitur etiam cognitio intuitiva; v. g., *Totum est sua parte majus*. Vocatur autem *mediata* quando propositio non per se ipsam, sed ope ratiocinii clare percipitur; v. g., Tres anguli cujuscumque trianguli *rectilini* duobus angulis rectis æquivalent. Hæc enim propositio, demonstratione facta, tam evidens est quam prima, sed non pro omnibus.

2º Evidētia *intrinseca* est illa quæ ex ipsius rei natura nascitur; talis est evidētia præcedentis propositionis. Evidētia vero *extrinseca* ea est quæ repetitur ab aliquo principio rei extrinseco, vel ex absurdis aliunde secuturis: tales sunt supputationes astronomorum circa nonnullos motus siderum; evidentes enim non sunt respectu aliorum hominum, nisi ex fide quam habent in testimoniis astronomiæ peritorum, vel ex eventibus jam prænuntiatis et accurate peractis. Hoc sensu mysteria religionis christianæ sunt evidētia, vel melius, evidenter

credibilia, quia demonstratur ex una parte Deum esse summe veracem, et ex altera parte eum mysteria revelasse.

Quæcumque evidētia subjective, sive immediata, sive mediata, sive intrinseca, sive extrinseca, modo certa habeatur, ejusdem est generis quoad vim probandi; semper enim est clara convenientia aut repugnantia idearum perceptio. Sed mentem nostram eodem modo non afficit; evidētia namque extrinseca majorem vel minorem requirit attentionem, et assensum non rapit, sicut primorum principiorum intuitio. Unde fides in mysteria revelata, licet evidenter credibilia, est libera ac meritaria.

Notandum existentiam rerum extra nos positarum ex hac evidētia, ut aiunt, metaphysica concludi non posse, sed tantum ex evidētia physica; evidētia enim metaphysica versatur tantum circa ideas: atqui ideae solam rerum essentiam, non vero existentiam realem exhibit, saltem si excipiatur Dei existentia, quæ ex ipsis idea recte concluditur, et propria existentia, quam ipsa cogitatio necessario supponit. Quæstio est igitur an evidētia, prout vulgo intelligitur, sit motivum infallibile de ideis et earum respectibus judicandi.

PROPOSITIO.

Evidētia est motivum metaphysice certum de convenientia aut repugnantia idearum inter se judicandi.

Explicatur. 1º Evidētia, ex dictis, est clara et distincta perceptio convenientiae aut repugnantiae idearum inter se: atqui talis perceptio est infallibilis; est enim infallibilis, aut dicendum est mentem eam habendo errare posse: atqui mens talem perceptionem habendo errare non potest; nam tunc eadem simul esset perceptio et non perceptio: esset quidem, ut supponitur; non esset tamen, cum mens falleretur. Ergo, etc.

2º Illud tanquam certissimum veritatis motivum admitti debet, de cuius infallibilitate nemo rationabiliter dubitare potest: atqui de infallibilitate evidētiae proprie

dictæ nemo rationabiliter dubitare potest; tam facile enim foret totam naturam nostram mutare, quam nobis persuadere bis duo non dare quatuor, totum non esse sua parte majus, radios circuli non esse æquales, etc. Hinc quando in discussione ad claram convenientię aut repugnantia idearum perceptionem devenimus, invincibiliter rapimur ad judicandum nos huic perceptioni adhærentes decipi non posse. Ita omnes judicant, et ubi fatentur rem esse evidenter, controversia terminatur. Ergo, etc. Evidentia igitur est motivum metaphysice certum de convenientia aut repugnantia idearum inter se judicandi.

Eo motivo nituntur geometræ, astronomiæ et artis mechanicae periti, etc., quando de principiis scientiæ suæ disserunt, et supputationes suas faciunt. Ubi vero speculationes suas ad praxim reducunt, objecta physica supponunt.

Eodem motivo sæpe etiam innituntur philosophi de quæstionibus logicis, metaphysicis, nec non quandoque de moralibus disserentes.

Jam autem monuimus evidentiam non esse motivum judicandi de reali rerum contingentium existentia, sed ad aliud recurrendum esse motivum, nempe ad relationem sensuum, hominum testimonium aut divinam revelationem. At, licet ordo metaphysicus et ordo moralis externam non habeant existentiam, sicut substantiæ, nihilo tamen opponuntur et immutabile sunt objectum idearum nostrarum: nam ideaæ nostræ essentialiter sunt conformes objectis quaæ nobis aliisque hominibus clare exhibent tum in ordine metaphysico, tum in ordine morali; ac proinde hæc objecta prout ab omnibus apprehenduntur in suo genere reipsa existunt, alioquin tota rueret certitudo, et intelligentia humana destrueretur. Unde Fénelon, *Existence de Dieu*, 2e partie, chap. I., n. 12. « Je fais une extrême différence entre mes opinions libres et véritables, et mes idées claires que je ne suis pas libre de changer. Quand même elles seraient fausses, il m'est impossible de les redresser, et je suis sans ressource

dévoué à l'erreur. Ceux mêmes qui m'accuseront de me tromper, si c'est une tromperie, sont dans la nécessité de se tromper toujours aussi bien que moi. Cette erreur n'est point un accident; c'est un état fixe où nous sommes nés. C'est leur nature, c'est la mienne.»

Solvuntur objectiones.

Objicies. Evidentia sæpe, cum abest, judicatur adesse: ergo de præsentia illius certo constare non potest.

R. Dist. ant. Evidentia sæpe, cum abest, judicatur adesse, ante sufficiens examen, *conc. ant.*; post maturum et sufficiens examen, *nego ant.* Etenim illa propositio merito judicatur evidens circa quam affectio nostra eadem est ac circa propositiones per se notas de qua nullus ratione præditus et in ea materia versatus serio dubitare potest. Atqui, data sufficienti attentione, facile comperiemus utrum affectio nostra sit eadem circa propositionem de qua agitur, ac circa propositiones per se notas, ita ut non magis de illa dubitare possimus quam de propria existentia nostra, vel de veritate istius principii: *Idem non potest esse simul et non esse.* Ergo, etc.

Inst. 1° Sæpe philosophi, post adhibilam seriam attentionem, sententias sibi contradictorias defendunt, et ex utraque parte judicant se habere evidentiam: atqui tamen evidentia non est in utraque parte, et forte in nulla. Ergo, etc.

R. Dist. maj. Sæpe philosophi, sine adhibita seria attentione circa rem ipsam, sententias, etc., *conc.*; post adhibitam seriam attentionem circa præsentiam evidentiæ, *nego maj.*; etenim si quid in causa esset cur, post adhibitam seriam attentionem, falso putaretur affulgere evidentiam; dum revera non affulget, maxime quæstionis difficultas: at difficultas quæstionis impedit non potest quin judicetur affulgere evidentiam ubi reipsa affulget, abesse vero, si absit. Difficultas enim quæstionis id unum præstare potest, scilicet, ut facilius aut difficilius habeatur evidentia, prout quæstio magis vel minus est ardua, a paucioribus vel a pluribus fuit examinata et soluta: at

si, adhibita seria attentione, res clare et distincte percipiatur, et si complures affirment se ita illam percipere, mens eam experietur affectionem vividam et invincibilem quæ semper comitatur evidentiam; si vero, quacumque adhibita attentione, res clare non intelligatur, aut a multis viris gravibus negetur, mens eadem non experietur affectionem, ac proinde merito judicare non poterit se habere evidentiam: ergo difficultas quæstionis non impedit, etc. Ergo, etc.

Inst. 2º. Ut prudenter asseratur dictos philosophos, evidentiam falso sibi vindicantes, sufficientem attentionem non adhibuisse determinare oportet gradum examinis necessarium: at ille gradus determinari non potest, siquidem pendet a quæstionis difficultate, ab ingenii acumine vel exilitate, a cognitionibus jam acquisitis, ab usu et exercitio, etc. Ergo, etc,

R. Nego min. Gradus enim examinis necessarius generatim est ille qui nos dicit ad claram notitiam veritatis quam inquirimus, ita ut haec veritas detecta eodem modo nos afficiat ac veritates per se notaæ aut demonstratæ, quales sunt propositiones mathematicæ. At hujusmodi gradus examinis et attentionis sufficienter determinatur; unusquisque enim serio attendens, compere poterit utrum eam affectionem quæ evidentiam semper comitatur, in se sentiat, nec ne, et videre an alii ita eam sentiant: si eam sentiat et audiat alios dicentes se pariter eam sic sentire, gradum attentionis sufficientem adhibuit; secus, judicare debet se ad gradum examinis sufficientem nondum pervenisse, aut difficultatem captum mentis suæ superare. Ergo, etc.

Inst. 3º. Nunquam certo judicabitur sufficientem adhibitam fuisse attentionem, nisi detur signum infallibile quo illud constare valeat: atqui nullum datur hujusmodi signum. Ergo, etc.

R. Nego min. Nam certum est principium istud: illud admittendum est ut verum, circa quod omne dubium respectu omnium est rationabiliter impossibile, alioquin nihil esset certum: at principium istud est signum in-

fallibile quo merito judicatur sufficientem adhibitam fuisse attentionem. Vel enim ope ratiocinii ad claram hujusmodi perceptionem pervenimus, vel non: si prius, de veritate sic percepta nemo potest dubitare, et judicamus sufficientem adhibitam fuisse attentionem; si posteriorius, assensum cohibere possumus, et eo ipso pronuntiare debemus sufficientem adhibitam non fuisse attentionem, aut quæstionem captum nostrum superare; a ferendo igitur judicio certo abstinere debemus. Ergo revera datur signum, etc. Ergo, etc.

Inst. 4º. Signum istud esset ipsamēt evidētia: atqui evidētia non potest esse sui ipsius signum. Ergo, etc.

R. Nego min. Evidētia enim se habet respectu mentis sicut lux meridiana respectu oculorum: atqui ut lux meridiana oculis nostris innescat, non requiritur signum ab ea distinctum: ergo a pari nec evidētia requirit signum a se distinctum, sed est cui ipsius signum. Ergo, etc.

Inst. 5º. Sæpe evidentiam a verisimilitudine secernere non possumus: ergo non potest esse sui ipsius signum.

R. Nego ant. 1º Enim evidentiam a verisimilitudine tuto secernere possumus, si intima affectio nostra non sit eadem circa verisimilitudinem ac circa evidentiam: atqui intima affectio nostra non est eadem circa verisimilitudinem ac circa evidentiam; ubi enim de propositione evidenti agitur, ita vivide afficimur ut ad assensum illi præbendum etiam inviti rapiamur: at si propositio sit tantum verisimilis, vividam hanc affectionem non experimur. Unde multa invincibiliter ignoramus sed nunquam invincibiliter judicamus ut evidens quod non est tale. Caveamus igitur ne ultra id quod clare percipimus certo judicemus. 2º Propositio evidens talis omnibus in ea materia versatis appetit; non ita verisimilitudo. Ergo, etc.

Inst. 6º. Verisimilitudo præ se fert speciem veri, ut ex etymologia patet: ergo ab evidētia tuto secerni non potest.

R. Dist. ant. Verisimilitudo præ se fert speciem veri

primo intuitu, *conc.*; maturo adhibito examine, et aliis hominibus consultis, si opus est, *nego ant.* Itaque fateor verisimilitudinem primo intuitu speciem veri præ se ferre: at si rem diligentius introspiciamus, et quid alii sentiant consideremus, hæc mera veritatis apparentia evanescit, et tunc vividam non experimur affectionem, quæ cum veritate evidenter percepta semper conjungitur. Ergo, etc.

Inst. 7°. Judicamus aliquam propositionem esse veram, quia appetet vera: atqui apparere potest vera, quamvis falsa sit. Ergo, etc.

R. Dist. maj. Judicamus, etc., quia vera appetet evidenter *conc.*; quia appetet vera qualicumque apparitione, *nego maj.* Eodem sensu *distincta minore, nego consequentiam.* Itaque duplicitis generis distingui possunt veritatis apparentiae, evidentes, scilicet, et dolosæ seu umbratiles: porro judicare non debemus aliquam propositionem esse veram, nisi veritas appareat evidenter, ita ut assensum illi denegare non possimus; quamdiu vividam hanc affectionem non experimur, judicare debemus propositionem esse ad summum verisimilem, probabilem aut dubiam, prout ncbis appetet, non autem veram. Ergo, etc.

Si prudenter sic ageremus, a præcipitatione, cupiditatibus et præjudiciis diligentissime carentes, nunquam evidentiam falso nobis vindicaremus, nec illius umbra vel apparentia deciperemur; ignorantiam nostram cum simplicitate fateremur, quoties perfectam rerum notitiam non haberemus, aut alios sensatos, in scientia de qua agitur peritos, adversantes aut dubitantes videremus.

Notandum est 1° evidentiam in multis casibus patere: quamvis in aliis ab apparentia non ita facile secernatur, non ideo desinit esse inconcussum veritatis motivum, quando re ipsa affulget.

Notandum est 2° objecta evidencia eodem modo ab intelligentiis, quibus sunt proportionata, percipienda esse, sicut sol eodem modo ab oculis sanis videtur: unde repugnat aliquem habere evidentiæ contra sensum generis humani, aut sanioris partis hominum: communis

igitur aliorum hominum sensus ostendere potest quinam ex contendentibus evidentiam merito sibi vindicent, et in controversiis ad hunc judicem sæpe recurrendum esse omnes patentur.

Unde in discussionibus nemo propriam allegare potest evidentiam tanquam principium demonstrationis syntheticæ vel tanquam ultimam propositionem demonstrationis analyticæ; adversarium enim negantem rem esse evidentem ex evidencia mea convincere non possum, sed debo rem elucidare, et pro viribus meis efficere ut evidens ipsi appareat sicut et mihi. Sæpe etiam ego plenam habere non possum certitudinem, nisi advertam rem tam esse ut non mihi solum, sed et aliis rationis usum habentibus et serio attendantibus evidens apparere debat. Sic omnes, etiam Cartesiani, semper judicaverunt; v. g., auctor libri *l'Art de penser*, 4° partie, ch. 6: « *Il faut tenir pour clair ce qui paraît tel à tous ceux qui veulent prendre la peine de considérer les choses avec attention et qui sont sincères à dire ce qu'ils en pensent intérieurement.* »

Quæritur utrum evidencia possit esse major vel minor?

R. Evidencia potest esse major vel minor extensive, non vero intensive.

1° *Extensive*: evidencia enim major est extensive si ad plures rei proprietates vel respectus sese extendat: atqui certe plures ejusdem objecti proprietates vel respectus attingere possumus. Ergo, etc.

2° Major esse non potest intensive: ut enim major esset intensive, arctius jungi deberet cum veritate in uno casu quam in altero: atqui repugnat evidentiam arctius jungi cum veritate in uno casu quam in altero; nam essentialiter cum veritate conjungitur; in essentialibus autem non datur plus et minus; v. g., his duo non magis dare possunt quatuor in uno casu quam in altero. Ergo, etc.

Idem dicendum est ac de certitudine quæ extendi potest quoad objecta, vel quoad media quibus acquiritur; non vero quoad suam cum veritate connexionem.

Si ergo plures eadem de re sæpe adhibeantur demons-

trationes, id non fit præcise ad augendam connexionem cum veritate jam certo cognita, sed 1º ad firmiorē mentis adhæsionem, sicut objectum clare visum, clarius adhuc videtur si augeatur lumen; 2º ut magis excitetur animus et in arte demonstrandi exerceatur; 3º ut ipsius curiositas impleatur; 4º ut ille cui una demonstratio non arridet, altera convincat: ita enim disponuntur homines ut eodem modo eamdem non percipient veritatem; qui prima fronte eam non vident, assensum illi sub altera facie sic exhibet non denegant.

SCHOLIUM.

Sequitur, ex dictis, evidentiam esse primam veritatis regulam pro judiciis ipsa innixis; prima enim regula veritatis est ultima ratio quæ afferri possit; at evidenter ultima est ratio quæ in judiciis ipsa innixis afferri possit. Necesse est enim ut sit connexio inter propositiones quæ ad demonstrationem inserviant; sed ubi, per seriem propositionum sibi concatenatarum, ad principium evidens devenitur, aut a principio evidenti ad propositionem demonstrandam perventum est, et adversarius fateri cogitur rem esse evidenter, tunc nihil addi potest, et demonstratio est completa. Ergo, etc.

ARTICULUS TERTIUS.

DE RELATIONE SENSUUM.

Mediabitur quinque sensibus nostris, qui quasi fenestræ sunt animi, ut ait Cicero, *de Legibus*, l. 1, n. 9, varias experimur sensationes quas ad externa objecta referimus: unde distinguendum est inter sensationes et sensuum seu potius sensationum relationem. Sensatio enim nihil aliud est quam interna mentis affectio quæ in nobis occasione corporum circumstantium excitatur; corpora scilicet sensus nostros, juxta leges physicas unicuique et ipsis corporibus proprias, movent, et inde sequitur sensatio, cuius naturam et modum in Psychologia expendumus. *Relatio autem sensuum* est invincibilis illa propensio qua sensationes nostras ad corpora tanquam ad

earum causas referimus, et ideo qua de ipsis corporibus judicamus.

Certum est sensus in multos errores multasque illusiones quotidie nos inducere. Quidam philosophi judicarunt eos erroris convictos nullam mereri fidem, concluserunt que nulla forte existere corpora, sed mera tantum phantasma et puras imagines: alii vero non ita negarunt corpora existere, sed contenderunt illorum existentiam ratione demonstrari non posse.

1º Academici, si non omnes, saltem plures, absolutam connexionem inter rerum existentiam et earum essentias non deprehendentes, inferebant nihil forte existere, et sola judicia de rerum apparentiis sub hoc respectu admittenda esse ut vera.

2º Descartes, rebus sedulo attentis, contendit (*Medit. 6, et Princip. parte 2*) existentiam corporum ex summa veritate Dei repetendam esse. Unde contra atheos demonstrari non potest ea existere.

3º Malebranche, postquam errores sensuum, in toto libro primo de la *Recherche de la vérité*, ultra modum descriptis, in tomo iv, cap. 6, docet relationem sensuum per se sufficientem non subministrare demonstrationem de corporum existentia; sed, ut omnimoda hac de re obtineatur certitudo, recurrendum esse ad revelationem.

4º Berkeley, episcopus anglicanus in Hibernia, anno 1733, natus, in opere gallice inscripto, *Principes des connaissances humaines*, et in alio dicto, *Dialogue entre Hylas et Philonoüs*, non solum dixit existentiam corporum esse dubiam, sed audacter affirmavit nullum esse corpus, neque proprium, neque alienum, nullam materiam, nullum mundum physicum, sed tantum animæ nostræ modificationes a Deo in nobis impressas, quarum objecta sunt mera phantasma, quibus perpetuo deludimur. Sic etiam Hume, *Traité de la nature humaine*.

5º Emmanuel Kant, natus Konisbergæ, anno 1724, quasdam intellectus nostri formas assignans ut fundamentum et originem omnium cognitionum nostrarum, realē corporum existentiam stricte sibi demonstrare non

potest, quod infra ostendemus in dissertatione speciali.

Fichte, Kant discipulus, et ejus asseclæ, autotheismum se egoismum propugnantes, de quibus fusius dicemus in Theodicea, non habent sensationes nisi ut mentis limites, ad quos mens ipsa adducitur et quos experitur in suis evolutionibus.

PROPOSITIO.

Relatione sensuum infallibiliter constat generatim existere corpora.

Prob. Illud infallibiliter certum est quod ipsa natura invicta nobis demonstrat: atqui ipsa natura invicta nobis demonstrat corpora generatim existere; nam propensio universalis, constans et invincibilis merito reputanda est vox naturæ et omne excludit dubium: atqui propensio qua ferimus ad judicandum corpora generatim existere est universalis, constans et invincibilis.

1º Est universalis: illa enim propensio est universalis quam omnes homines, docti et indocti, in quacumque ætate aut regione mundi, eodem modo experiuntur: atqui omnes homines, docti et indocti, in quacumque ætate aut regione mundi, eamdem experiuntur propensionem ad judicandum existere corpora; ipsimet *immaterialistæ*, qui corporum existentiam negarunt aut affirmarunt demonstrari non posse, eodem modo semper se gesserunt ac si credidissent corpora existere. Ergo *1º*, etc.

2º Illa propensio est constans; nam hec propensio est constans quam per totum vitæ curriculum semper experimur: atqui per totum vitæ curriculum eamdem experimur propensionem ad judicandum existere corpora; si enim visiones quandoque per somnia habeamus, experientia falsa hæc judicia statim reformamus; in statu autem vigilæ, dum constat nos rationis esse compotes, eodem modo semper inclinamur ad judicandum existere corpora. Ergo *2º*, etc.

3º Est invincibilis: illa namque propensio est invincibilis qua nullo conatu nos exuere possumus: atqui nullo conatu prædicta propensione nos exuere possumus. Quis enim sanus sibi persuadere posset non existere solem,

neque lunam, neque stellas, neque cœlum, neque terram, etc.? Quis siti, fame, vel alio dolore pressus, serio judicare posset stomachum, ventrem, totum corpus suum, esum, potum, etc., nihil habere realitatis? Quis, repetitis ictibus graviter percussus, obstinate contenderet haec omnia meras esse imagines sicut geometriæ figuræ? Ergo *3º*, etc.; aliunde, etc.; insuper, etc. Ergo, etc.

Et vero, si non existerent corpora, nullum daretur discrimen inter corpora per imaginationem nobis representata, et corpora realia, siquidem omnia essent phantasmata: at invincibiliter credimus multum dari discrimen inter corpora per imaginationem nobis representata et corpora realia; v. g., invincibiliter credimus aliud esse solem in medio noctis nobis representare, et aliud illum hora meridiana propriis oculis conspicere; aliud fragorem tonitruj vel tormentorum bellicorum recordari, et aliud illum reipsa audire. Ergo, etc.

Praetera, in hypothesi quod nulla existerent corpora, dicendum foret motum, quietem, nativitatem, vitam, mortem, familias, cognationes, vicinos, amicos, domos, civitates, regna, distinctionem inter divites et pauperes, principes et subditos, exercitus, arma, bella, victorias, fugas, quacumque artes, universa artificia, cæteraque omnia totidem esse imagines, somnia et phantasmata: porro nullus haec omnia serio admittere potest. Ergo, etc. Id confitebatur ipse *Hume*, apud *Balmès* citatus. Relatis quibusdam factis vitæ communis addit: « Quand, après deux ou trois heures de récréation, « je reviens à ces spéculations, elles me paraissent si « froides, si en dehors de la nature, si ridicules, que je « n'ai pas le courage de les continuer. Je me vois absolument et nécessairement forcé de vivre, de parler et « de travailler comme les autres hommes, dans le train « commun de la vie. » (*Traité de la nature humaine*, t. I.)

Tandem, nemo est qui non sentiat totam suam rationalem naturam subverti, si relatio sensuum, debitum conditionibus vestita, ex se et directe ad pariendam certitudinem non sufficiat. Eodem modo rejici posset ipsamet

evidentia quæ non admittitur nisi quia mens ab assensu se cohære non potest, et quia, ea negata, jam tota subvertitur ratio.

Reperitur ergo in relatione sensuum quidquid certitudinem proprie dictam constituit, videlicet firma et prudens mentis adhæsio veritati cognitæ, sine errandi formidine.

Hæc autem certitudo est physica, siquidem ipsis naturæ legibus fundatur.

Fieri tamen potest metaphysica, positis sequentibus conditionibus, scilicet 1º existentia Dei ex argumentis metaphysicis demonstrata, et 2º certitudine relationis memorie: si enim memoria non sit infallibilis, nulla institui potest demonstratio metaphysica, cum ad concludendum necesse sit ut principia sub attentione mentis per memoriam infallibiliter retineantur.

His vero positis, merito ex veracitate Dei infertur corpora existere, nam Deus naturam rationalem a se creatam inducere non potest in errorem universalem, constantem et invincibilem. Sed ad Dei veracitatem recurrere minime necesse est, ut certissime constet corpora generatim existere; patet ex dictis. Imo, periculosem fieri posset hanc viam velut unicam indicare, sive quia argumenta metaphysica existentiam Dei probantia non facile ab omnibus intelliguntur; tunc enim pro multis tolleretur argumentum omnibus obvium; ab ordine physico petitum; sive quia, uno certitudinis motivo sic labefacto, alia similiter periclitantur, cum omnium eadem sit ratio ultima, scilicet impossibilitas vere dubitandi.

Cum de existentia corporum non magis dubitare possimus quam de propria existentia, sequitur relationem sensum, ea existere testantem, ut principium veritatis per se notum admittendam esse: nihil enim exegitari potest quod vividius nos afficiat et assensum nostrum universalius ac invincibilius obtineat. Ergo diversa philosophorum systemata superius exposita statim rejicienda sunt ut falsa, nec utile est ea singulatim percurrere et speciatim confutare.

Solvuntur objections.

Obj. 1º. Sensationes necessariam non habent connexionem cum existentia corporum. Ergo non probant, etc.

R. Dist. ant. Sensationes necessariam non habent connexionem cum existentia corporum, seposita invincibili propensione ad judicandum ea existere, *conc.*; existente dicta propensione, *nego ant.* Nam tunc ipsa natura nos falleret, et omnis rueret certitudo. Etenim probavimus universalem, constantem et invincibilem propensionem, qua ferimur ad judicandum existere corpora, *per seipsum* esse fontem certitudinis, neque abnegari posse, quin natura nostra rationalis funditus subvertatur.

Fatemur quidem hanc certitudinem non esse metaphysicam et a principio contradictionis non oriri; sed contendimus non semper ad principium istud recurrendum esse, ut habeatur certitudo: datur enim certitudo physica sicut certitudo metaphysica.

Neque dicatur, cum nonnullis, sensationes nostras a quodam genio potenti nobis illudente forte produci: nam talis eujuscumque genii operatio praedictæ propensioni omnino repugnaret, et totam naturam nostram rationalem subverteret. Ergo, etc.

Inst. 1º. Sensationes necessario nos omnes impellunt ad judicandum qualitates sensibiles; v. g., colores, frigus, calorem, etc., in corporibus existere: attamen qualitates sensibiles in corporibus revera non existunt. Ergo, etc.

R. Dist. maj. Sensationes necessario nos impellunt ad judicandum quasdam esse in corporibus partium dispositiones quæ sunt objectum vel occasio sensationum nostrarum, *conc.*; inesse in corporibus aliquid simile affectionibus nostris, *nego maj.* Eodem sensu *distincta minore*, *nego consequentiam*. Fatemur equidem sensationes nostras invincibiliter nos impellere ad judicandum quasdam esse in corporibus dispositiones quæ sunt objectum vel occasio sensationum nostrarum. Sed, admissa corporum existentia, illud non est falsum; tunc enim certum est variis formis induita esse corpora, alia esse solida et alia